

Autismus – výměnný obrázkový komunikační systém

Autism – the picture exchange communication system

Kamila Marková, Martina Jedlinská

Fakulta zdravotnických studií, Univerzita Pardubice

ABSTRAKT

Cíl: Výměnný obrázkový komunikační systém (VOKS) je na podmínky České republiky (ČR) modifikovaná metoda vycházející z komunikačního systému PECS (The picture exchange communication system), který byl vytvořen v Chicagu v USA. Výzkum měl za cíl zmapovat spokojenost uživatelů s touto metodou, zhodnotit obtížnost osvojení metody VOKS a zmapovat dodržování doporučených postupů. Uživatelem autoři rozumí, pracovníka, který využívá metodu VOKS při komunikaci s klienty s PAS. Ve výzkumné části jsou prezentovány výsledky šetření, které se uskutečnilo v pěti vybraných speciálních zařízeních a čtyřech školách na území celé ČR.

Metody: Výzkumné šetření proběhlo v období od září 2010 do prosince 2010. Byl vytvořen dotazník vlastní konstrukce, který obsahoval 24 otázek. Kritériem pro zařazení respondentů do výzkumu, byla práce s metodou VOKS v zaměstnání, které respondenti aktuálně vykonávali. Výzkumný soubor tvořil 54 respondentů.

Výsledky: Analýzou výsledků bylo zjištěno, že většina respondentů je spokojena s metodou VOKS. Rozdíly jsou patrné v době osvojení metody VOKS v praxi. Na tomto konkrétním vzorku respondentů se nepodařilo určit obecně platný čas potřebný k osvojení metody VOKS. Jako problematické se jeví i přesné dodržování postupů. Hlavními důvody nedostatečného dodržování postupů v praxi je potřeba individuálního přizpůsobení klientovi, nedostatek personálu a nedostatek času na nácvik. Velkým problémem je aplikace metody v době dovolených proškoleného personálu.

Závěr: Výzkum naznačil, že metoda VOKS se prozatím, z pohledu individuálního hodnocení respondentů, jeví jako vhodná pro komunikaci s klienty s různorodými poruchami řeči. Metoda VOKS může přispět pracovníkům ve speciálních zařízeních ke zkvalitňování ošetrovatelské péče a k lepšímu uspokojování potřeb klienta.

ABSTRACT

Aims: Czech picture exchange communication system called VOKS is a modified method of communication system PECS (Picture Exchange Communication System) which was created in Chicago in the USA. The research aim was to assess user satisfaction with this method, to evaluate difficulties with acquiring the VOKS methods and to map compliance with recommended practice. A “user” is understood as somebody who uses VOKS method to communicate with clients suffering from ASD. The research section presents results of the survey which took place in selected five specialised facilities and four schools all over the Czech Republic.

Methods: The survey covered the period from September 2010 to December 2010. We designed our own questionnaire which contained 24 questions. The criterion for inclusion of respondents in the research was current professional working experience with the VOKS method. The research sample consisted of 54 respondents.

Results: The results of the analysis revealed that most respondents are satisfied with the VOKS methods. Differences are evident in the time when they adopted VOKS methods in practice. With this particular sample of respondents the time necessary to master the VOKS method could not be established. Accurate compliance with recommended procedures proved to be problematic. The main reason for poor compliance with the procedures in practice is the necessity to adapt it for an individual client, staff shortages and insufficient time for training. A major problem is the application of the method when the trained staff is on holiday.

Conclusion: The research indicates that for the time being the respondents consider the VOKS method to be a suitable method for communicating with clients with a variety of speech disorders. VOKS method can help workers in special facilities to improve nursing care and to better meet clients' needs.

KLÍČOVÁ SLOVA

autismus, poruchy autistického spektra (PAS), intervence u autismu, komunikační systémy, výměnný obrázkový komunikační systém (VOKS)

KEY WORDS

autism, autistic spectrum disorders (ASD), intervention in case of autism, communication systems, the picture exchange communication system (PECS)

ÚVOD

Autismus je jednou z nejzávažnějších poruch dětského mentálního vývoje. Jde o vývojové duševní postižení, které se projevuje abnormální sociální interakcí, stálými opakujícími se vzorci chování a narušenou komunikační schopností. (Bondy, Frost, 2007)

Výskyt různých forem poruch autistického spektra (PAS) v populaci činí podle nejnovějšího amerického výzkumu 9 případů z tisíce narozených dětí. (Rice, 2009)

Děti s PAS jsou v České republice (ČR) vzdělávány v ZŠ praktických, ZŠ speciálních či integrovány v základních školách, některé děti jsou umístěny v domovech pro osoby se zdravotním postižením. Ve speciálních školách vznikají třídy pro děti s PAS. Známý belgický odborník na autismus Theo Peeters uvádí, že vytvořením autistických tříd bylo dosaženo větších úspěchů u dětí s PAS a to díky speciálním komunikačním technikám a individuálnímu vedení ze strany pedagoga. (Sroková, Olšáková, 2004)

Rodiče i logopedi se snaží naučit děti, které mají problémy s řečí, mluvit. Klasické metody jsou ale buď neúčinné, nebo trvá velmi dlouho, než jsou děti schopny řeč smysluplně používat. To je častou příčinou nežádoucích projevů chování. (Knapcová, 2006)

Pomocí speciální pedagogické péče a dobrého vedení, jak ze strany učitele, tak ze strany rodiče nebo ošetřovatele, lze autistickému jedinci do značné míry pomoci ve zlepšení integrace, kvality života a v redukci nežádoucích projevů chování. (Kušová, 2011)

Hlavním pilířem této péče je vizualizované, obrázkové a strukturované učení. Ve snaze pomoci těmto dětem se zavádějí alternativní a augmentativní formy komunikace. Jsou to systémy, které zcela nahrazují nebo doplňují mluvenou řeč. Tyto systémy jsou závislé na určitých předpokládaných dovednostech např. napodobování pohybů či udržení pozornosti. (Knapcová, 2006)

Výzkumnou část sdělení jsme konkrétně zaměřili na speciálně vytvořený komunikační systém pro děti s PAS, který zohledňuje jejich problémy s verbální komunikací a navazováním sociálních kontaktů. VOKS (výměnný obrázkový komunikační systém) lze využít i u klientů jiných diagnóz s výraznějšími problé-

my např. v dorozumívání se. Metodika VOKS vznikla modifikací amerického systému PECS (The picture exchange communication system). VOKS učí klienty jak komunikovat a zdůrazňuje význam a sílu komunikace. (Knapcová, 2006)

CÍL PRÁCE

Cílem práce bylo zmapovat spokojenost uživatelů s touto metodou, zhodnotit obtížnost osvojení metody VOKS a zmapovat dodržování doporučených postupů respondenty. Stanovili jsme si 3 výzkumné otázky, které vycházejí ze stanovených cílů. Tedy: Jak jsou respondenti spokojeni s využitím metody VOKS? Jak respondenti hodnotí osvojení metody VOKS? Jak respondenti dodržují metodu VOKS?

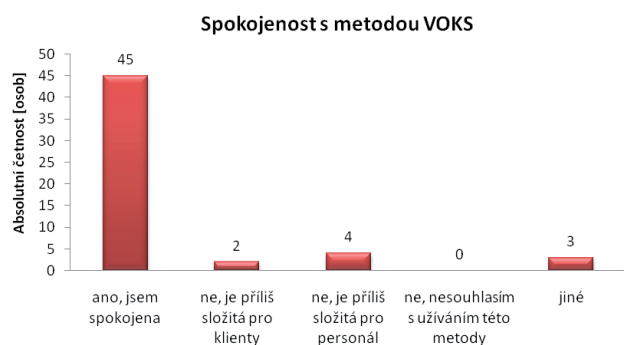
SOUBOR A METODIKA

Pro dosažení stanovených cílů jsme ve výzkumu využili metody dotazníkového šetření. Použitý dotazník byl vlastní konstrukce a obsahoval 24 otázek. Výběr otázek zjišťujících stanovené cíle jsme sestavili na základě pilotního šetření, které proběhlo v červnu 2010. S žádostí při spolupráci na vlastním výzkumu jsme oslovili 41 speciálních zařízení, přičemž 32 zařízení jsme z šetření vyřadili, buď metodu VOKS nevyužívaly nebo se zařazením do šetření nesouhlasily. Celkově jsme tedy výzkum prováděli v 5 speciálních zařízeních a 4 školách, ve kterých bylo rozdáno 62 dotazníků. Navrátilo se 54 dotazníků (87 %). Výzkum probíhal od září do prosince roku 2010. Kritériem pro zařazení respondentů do výzkumu, byla práce s metodou VOKS v zaměstnání, které respondenti aktuálně vykonávali. Výzkumný soubor tvořil tedy 54 respondentů.

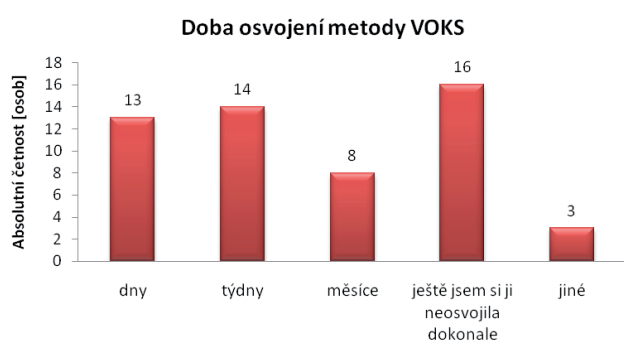
VÝSLEDKY

Spokojenost respondentů s metodou VOKS mapovala uzavřená otázka, jejíž možné odpovědi jsme sestavili na základě pilotního šetření. Respondenti měli na tuto otázku možnost výběru z více odpovědí. Z grafu 1 je patrný téměř jednoznačný názor na metodu VOKS. Z celkového počtu 54 (100 %) dotazovaných respondentů je 45 (83,33 %) s touto metodou bez výhrady spokojeno. Nespokojenost a složitost pro klienty uvedli 2 (3,70 %) respondenti, nespokojenost a složitost pro

personál uvedli 4 (7,41 %). 3 (5,56 %) dotázaní uvedli spokojenost s metodou až po upravení a zavedení jednotného přístupu všech zaměstnanců (viz graf 1).

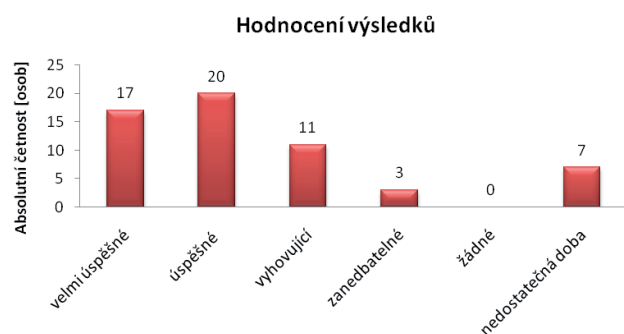

Graf 1 Spokojenost respondentů s využitím metody VOKS

Graf 2 Doba trvání osvojení si metody VOKS

Graf 2 ukazuje, že doba osvojení metody VOKS je značně individuální. Z šetření, provedeném na konkrétním vzorku respondentů, nelze přesně stanovit, jaká doba je k bezchybnému a sebejistému osvojení metody zapotřebí. U 27 (50 %) dotazovaných stačilo na osvojení metody VOKS v praxi několik dnů či týdnů, 8 (14,81 %) respondentů potřebovalo k osvojení měsíce, oproti 16 (29,63 %) respondentům, kteří si metodu VOKS ještě dokonale neosvojili. 3 (5,56 %) respondenti odpověděli, že se metodu VOKS stále učí.

Graf 3 Hodnocení výsledků komunikace při použití metody VOKS

Z grafu 3 je patrné pozitivní hodnocení výsledků metody VOKS. Respondenti měli na tuto otázku možnost výběru z více odpovědí, které jsme stanovili na základě předchozí pilotáže. 17 respondentů ve vlastním výzkumu považuje výsledky za velmi úspěšné, 20 respondentů jako úspěšné a 11 respondentů jako výsledky vyhovující. 7 respondentů uvedlo krátkou dobu na zhodnocení výsledků a 3 respondenti hodnotili výsledky jako zanedbatelné, to může být ovlivněno nedůvěrou v nové postupy či krátkým časovým intervalem na zhodnocení.

Při zjišťování, zda respondenti dostatečně dodržují postupy, jsme pracovali se třemi otázkami, kterými si dostatečnost ověřujeme. Jedná se o otázky: Využíváte tuto metodu i o letních prázdninách v době dovolených personálu?, Používáte při aplikaci VOKS dvou učitelů?, Dodržujete přesné postupy, instrukce a pokyny za každé situace u všech určených klientů?

Pokud na tyto otázky odpověděli respondenti možnostmi určitě ano, spíše ano či ano, bylo dodržování postupů považováno za dostatečné. Pokud respondenti odpověděli spíše ne či ne, minimálně v jedné z uvedených otázek, tak bylo dodržování považováno za nedostatečné. Z výsledků vyplývá, že 58,64 % respondentů dodržuje dané postupy dostatečně a 41,36 % je dodržuje nedostatečně.

DISKUZE

Spokojenost je slovo, se kterým se v každodenním životě setkáváme velice často. Definic, které ho charakterizují a vysvětlují je v odborné literatuře několik. I tato skutečnost ukazuje na fakt, že vnímání spokojenosti je velmi individuální a je spojeno s city a pocity. Jde o vnímání jednotlivců, do jaké míry jsou či nejsou plněna jejich očekávání. Spokojenost je spojována s dalšími zdravými posilujícími jevy jako jsou např.: úspěšnost, prosperita, osobní pohoda, štěstí, blaho, radost, empatie, pokora atd. (Křivohlavý, 2004)

Z výše uvedených grafů vyplývá, že z celkového počtu 54 dotazovaných, je 45 respondentů velice spokojeno s metodou VOKS, což je velmi dobrý předpoklad pro rozvoj a zavedení této metody při práci s klienty trpícími PAS. Spokojenost s využívanými metodami velmi úzce souvisí se spokojeností se zaměstnáním a s výsledky, kterých je během práce dosahováno. Toto ve výzkumu dokazuje i přímá úměra vztahu mezi vysokou mírou spokojenosti respondentů s metodou VOKS a pozitivním hodnocením jejích výsledků. Pouze 3 respondenti z celkového počtu 54 hodnotí výsledky jako zanedbatelné, jedná se o ty samé respondenty, kteří mají na metodu VOKS ambivalentní (smíšený) názor.

Efektivní a bezproblémové osvojení je ovlivněno prvním seznámením s metodou, dostatečným proškolením, podáním a samozřejmě je ovlivněno individuální schopností jedince se učit. Z celkového počtu 54 respondentů se pouze 11 dotazovaných s touto metodou poprvé seznámilo při studiu vysoké školy (VŠ). Toto zjištění nám potvrzuje, že tato metoda není běžnou součástí sylabů VŠ a také se vůbec nevyskytuje v osnovách středních škol se zdravotnickým zaměřením.

Výzkum ukázal, že doba osvojení metody je velice rozdílná, protože je značně individuální a je závislá na velkém počtu faktorů, které předkládaný výzkum nehodnotil. Na tomto konkrétním vzorku se nepodařilo prokázat ideální dobu k osvojení metody. U 27 dotazovaných stačilo na osvojení metody VOKS v praxi několik dnů či týdnů, 8 respondentů potřebovalo měsíce a 19 respondentů odpovědělo, že si metodu stále neosvojili.

Důležité je klienta neustále povzbuzovat, aby metodu používal ve styku s různými lidmi v nejrůznějších situacích. A proto je nutné začínat v nejužším kruhu rodiny a tuto oblast postupně rozšiřovat mezi přátele a známé. Odměnou za vynaložené úsilí se stane první rozhovor klienta s neznámou osobou, jestliže se dosud bavilo pouze se členy rodiny. (Kubová, 1996)

Otázka dostatečného dodržování metodických postupů je důležitým předpokladem úspěšného zavedení funkční komunikace klienta. Velice důležitá je důkladná příprava každého nového kroku a průběžné ověřování postupů v metodice VOKS. Hlavním důvodem nedostatečného dodržování postupů je často potřeba individuálního přizpůsobení klientovi, poté nedostatek personálu, dále respondenti uváděli málo času na nácvik. Velkým problémem je aplikace této metody v době dovolených personálu (např. letní prázdniny). Klient pak delší dobu metodu neužívá a v důsledku tohoto dochází k výraznému zdržení postupu a u některých klientů se objevuje nepohoda.

Pokud přijde do zdravotnického zařízení osoba s poruchou PAS, zápolí s obtížemi, které vyplývají z podstaty a specifík daného znevýhodnění. Vzniká obtížná situace jak pro klienta, tak pro zdravotníky, kteří jsou s ním v kontaktu. Znalostí této problematiky, pochopením a užitím specifických přístupů usnadníme vzájemnou interakci a průběh lékařských výkonů. (Říhová, 2010)

ZÁVĚR

Poruchy autistického spektra jsou velmi závažnou diagnózou (Bondy, Frost, 2007). Podle výše uvedených výsledků je jednou z efektivních možností navázání účinné komunikace s klienty trpícími PAS, metoda VOKS. Bylo by proto dobré, zaměřit se na zvyšování

povědomí o metodě VOKS především u odborné veřejnosti. K čemuž může přispět i tento článek, prezentace na seminářích či absolvování speciálního kurzu, který nabízí Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Kurz zahrnuje proškolení, seznámení účastníků v metodě VOKS a praktický nácvik jednotlivých lekcí metodiky.

Klíčem k úspěšnému užívání metody VOKS je také trvalá koordinace a sladění nácviku ve školním, domácím a zdravotnickém prostředí.

Ne vždy se tato metoda setkala s pozitivním přijetím, ale vytrvalost a odhodlanost všech a vesměs kladné výsledky pomáhají metodu vyzvednout mezi uznávané a vyhledávané techniky komunikace.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

- Autismus. Apla [online]. Poslední revize 1. 4. 2003 [cit. 2010-11-11]. Dostupný z WWW: <http://www.praha.apla.cz/zakladni-udaje/index.php>.
- BONDY, A., FROST, L. 2007. *Vizuální komunikační strategie v autismu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. 144 s. ISBN 978-80-247-2053-1.
- KNAPCOVÁ, M. 2006. *Výměnný obrázkový komunikační systém – VOKS*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 2006. 90 s. ISBN 80-86856-14-3.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 2004. *Pozitivní psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 200 s. ISBN 80-7178-835.
- KUBOVÁ, L. 1996. *Alternativní komunikace – cesta ke vzdělávání těžce postižených dětí*. 1. vyd. Praha: Tech-Market, 1996. 45 s. ISBN 80-902134-1-3.
- KUŠOVÁ, T. 2011. *Lidé s autismem slaví po celém světě, lidé se musí dozvědět víc*. Novinky [online]. 2. 4. 2011 [cit. 2011-4-6]. Dostupný z WWW: <http://www.novinky.cz/veda-skoly/historie/lide-s-autismem-slavi-po-celem-svete-verejnost-se-musi-dovedet-vic.html>.
- RICE, C. 2009. Prevalence of Autism Spectrum Disorders – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network. *Morbidity and mortality weekly report: Surveillance Summaries* [online]. 2009, vol. 58, no. 10, p. 1–24. [cit. 2012-25-2]. Dostupný z www: <http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/ss5810a1.htm>
- ŘÍHOVÁ, A. 2010. Komunikace zdravotníků s klientem a PAS. *Sestra*. 2010, roč. 20, č. 6, s. 28–29. ISSN 1210-0404.
- SROKOVÁ, E., OLŠÁKOVÁ, P. 2004. *Autismus ve školní praxi*. 1. vyd. Ostrava: Montanex, 2004. 52 s. ISBN 80-7225-144-9.

KONTAKT NA HLAVNÍHO AUTORA

Bc. Kamila Marková
Fakulta zdravotnických studií, Univerzita Pardubice
Studentská 95
CZ-532 10 PARDUBICE 2
kamcamarkova@seznam.cz